

Kürt Tarihi

Sayı: 10 • Aralık 2013-Ocak 2014 • Fiyat:10 ₺

Kürtler Tarihle, Tarih Kürtlerle Buluşuyor

TÜRKİYE KURULURKEN KÜRTLER

DOSYA:

ŞARK ISLAHAT PLANI

Kürdlere
Vurulan Kelepçe:
Şark Islahat Planı

Kürdistan'da
Üç Tarzı Siyaset

Cumhuriyet ve
Kürt Matbuatı

Alişâr'ın Siirlerinde

Alişâr'ın Siirlerinde

Kürt Tarihi

ZILANLI MELA MUHAMMED'İN MUHACERATI

Çok genç yaşta Hamidiye alaylarına katılan Mela Muhammed, birçok askeri sefere katılır. 1. Dünya Savaşı başladığında Ruslar Erzurum, Van, Muş ve Ağrı bölgelerini işgal edince binlerce Kürt, Bitlis üzerinden güney bölgelerine göç etmek zorunda kalır. Kuzeydeki Aşiret Alayları, Malazgirt dolaylarında Rus güçlerini durdurmayı başarsalar da işgale mani olamazlar. Bitlis'teki kanlı çarpışmalarda dağılan aşiret alaylarına mensup "Hamidiye Süvarileri" de sivil halk gibi ailelerini yanlarına alarak bölgeden uzaklaşırlar.

SEDAT ULUGANA

Mela Muhammed, Zilan bölgesinde adaleti ile bilinen, Bonizî Köyü'nden Mela Musa'nın oğludur. Mela Musa, Zili aşiret konfederasyonunun alt bir bileşeni olan Hecîdêrî Aşireti'ne mensuptur. Kendisinin tanınması daha çok, yörede ağa olan Mikailî Evdî Bey'in bir Ermeni köylüye yapmış olduğu haksızlığa karşı çıkmasıyla gerçekleşir.

İddiaya göre, Mikailî Evdî Bey, yöredeki bir Ermeni'nin mülküne el koyar. İkili, yöredeki birçok imamın ve seydanın huzuruna çıkar. Bütün imamlar Evdî Bey'den yana tavır alır. Ermeni köylü sonuca razı olmayınca, Evdî Bey en son çare olarak Mela Musa'ya başvurur. Bu defa ikili, Mela Musa'nın huzuruna çıkar. Evdî Bey, başta Ermeni köylü ile birlikte melanın huzurunda diz üstü oturmayı bir türlü içine sindirmese de "Şeriat kuralları" gereği Ermeni köylü ile birlikte oturmayı kabul eder. Kısa bir "yargılama" sonucu, Mela Musa, Ermeni köylünün haklı olduğuna karar verir. Evdî Bey de bu kararı benimser.

Yöre halkı Mela Musa'ya bu kararından dolayı, eskisinden daha fazla saygı duymaya başlar. Kendisine dair birçok anlatı, yöre halkı arasında hala canlılığını korumaktadır. 1800lerin ortalarında Gulîzer adlı bir akrabasıyla evlenen Mela Musa'nın 1885'te Muhammed adlı oğlu dünyaya gelir. Muhammed de diğer Zilanlı çocuklar gibi medreseye gider. Medrese eğitiminden sonra, değişik köylerde imamların yanında "Feqî" olarak kalır.

1891 yılında Osmanlı yönetimi Zeki Paşa'yı, kendisine bağlı Dördüncü Kolordu mıntıkasında mevcut olan aşiretler arasında "askeri alaylar" teşkil etmesi için görevlendirir. Bu süreç içerisinde, Zilan bölgesindeki Bekiran, Hemoyan, Hecîdêrîlî, İski, Mikailî, Kalkî adlı Kürt kabilelerinden "Ademan" adı altında bir süvari alayı oluşturulur. Teşkil edilen bu alaylara 1989'da "Hamidiye Alayları" ismi verilir. Alaylara katılan Kürt kabilelerine şu ayrıcalıklar tanınır: "Süvari, çıkaran her hane koyun, ziraat ve devletin bütün genel vergilerinden muaftır. Süvari çıkaran aşirete devletin boş olan hazine arazileri verilecektir."

Bilindiği üzere 1908'de jön Türkler, İstanbul'da bir darbe yaparak, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önünü açar. Aynı yıl "Meşrutiyet" ilan edilir. Jön Türkler, Sultan Abdülhamit'in teşkil ettiği bir sürü kuruma ve uygulamaya son verdikleri gibi, sultan ile aynı ismi taşıyan alayların etkinliklerine de son verirler fakat bölgede nüfusun büyük bir oranını oluşturan Ermenilere karşı "müttefik bir güç ihtiyacı" nedeniyle bu alayları tam olarak dağıtmazlar. Nitekim alaylar, "Aşiret Alayları" adı altında Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar varlıklarını koruyacaklardı.

Çok genç yaşta Hamidiye alaylarına katılan Mela Muhammed, birçok askeri sefere katılır. Birinci Dünya Savaşı başladığında, Rusya Erzurum, Van, Muş ve Ağrı bölgelerini işgal edince binlerce Kürt, Bitlis üzerinden güney bölgelerine göç etmek zorunda kalır. Kuzeydeki Aşiret

Kürt Tarihi

Alayları, Malazgirt dolaylarında Rus güçlerini durdurmayı başarsalar da işgale mani olamazlar. Bitlis'teki kanlı çarpışmalarda dağılan aşiret alaylarına mensup "Hamidiye Süvarileri" de sivil halk gibi ailelerini yanlarına alarak bölgeden uzaklaşırlar.

Mela Muhammed'in muhaceratı da böylece başlar. Göç serüvenini aruz vezni ile mesnevi şeklinde kaleme Mela Muhammed'in ardından kalan Kürtçe elyazması varaklar, o günlerin izini taşıyorlar. Tarafımdan transkribe edilen elyazması varaklar, Mela Muhammed'in klasik Kürt Edebiyatı'na dair bilgisini gözler önüne seriyor.

Hamidiye Alaylarından başlayan Mela Muhammed, Sultan Abdülhamit'ten övgü ile bahsediyor. Alaydaki zabitlerin kendilerinden oluştuğunu belirttikten sonra, alaylarda yer alan herkesin bir rütbesinin olduğunu söyler:

*Alayî hebûn ji me eşîran
Zabit ji me bûn bi ritbe nîşan*

*Ebdulhemîd padişah û sultan
Em kirin 'esakirê xwe ew can*

*Milazim û Çavîş û bi zanyar
Bîl-cumle hebûn ji me Bînûçar¹*

Mela Muhammed, Sultan Abdülhamit'e övgüler yağdırdıktan sonra, Sultan Mehmet Reşat'tan bahseder. "Kâfirlere" savaş açan Sultan Mehmet Reşat'ın Kürtlere makam ve mevki verdiğini ise şu beyitlerle dile getirir:

*Navê ku li wî Muhemmed Reşad
Wî ritbe dida ji bona Ekrad*

*Î'lana seferê ewî beyan kir
Herba xwe bi kafîran 'eyan kir²*

Rus ordusuyla altı ay savaştıklarını söyleyen Mela Muhammed, bu savaşta yenilip, kaçtıklarını belirtir. Ruslara yenilen alaylar, sivil halkla birlikte Adilceviz-Bitlis istikametinden güneye çekilirler. Mela, bu arada Hamidiye Alayları'nın

Kuzey Saha Komutanı olan Mirliva Hüseyin Paşa'yı övmekten de geri duramaz:

*Min Serhed ez Wilayetê Wan
Paşayek hebû emirê Kurdan*

*Serê alayê bû ew paşa
Navê ewî bû Huseyîn Paşa³*

Mela Muhammed'in bu yolculuğu çok çetin geçer. Anlattığına göre mevsim sonbaharın ortalarıdır. Bitlis üzerinden Muş dağlarına yönelen muhacirler, bu dağlarda açlık ve soğuk ile cebelleşirler. Akcan köyü civarında Rus ordusu ile karşılaşan Muhacirler, panikleyerek Kulp tarafına doğru kaçmaya başlar. Mela Muhammed'in aktardığına göre hiçbir yerde yerli halk, muhacirlere iyi davranmaz. Bir köyde, ihtiyar bir köylüye misafir olan Mela Mu-

Hamidiye Süvari Alayları'ndan, Karapapaklar.
Fotoğraf: H. Lynch. 1897.

MELANIN ANLATIMINA GÖRE, MUHACİRLER TRENLERE BİNDİRİLEREK ANTEP'TEN UZAKLAŞTIRILIR. Muhacirlerin sonraki konağı Halfeti yakınlarındaki Rumkale civarı olur. Mevsim yazdır. Mela burada da sıcaklıktan yakınır. Muhacirlerin çoğu dönüş yolunda yaşamını yitirirler. Bir süre Siverek'te kalan Muhacirler, orada Rusların Van bölgesinden geri çekildiğini duyunca, Zilan'a dönmeye kara verirler. Metinlere göre, bu muhaceretin tarihi 1917 ya da 1918 yıllarıdır. Mela, muhaceretin sonlarında bir de Türkçe bir gazel yazar. Burada melanın çok dilli bir edip olduğunu söyleyebiliriz.

hammed, bir gecelik yer için ihtiyara iki koyun verir:

*Du şev li wê me kirî qerarek
Kalê ji me stand du pez bi carek**

Bazı köylerde de muhtarlar, yerli halkın muhacirlere yardım etmesini engellerler. Bu muhtarlardan biri de Hiseynê Yûsif'tir:

*Mixtarê li gund Hiseynê Yûsif
Ji bo nanekî wî dikir tas'if**

Bu arada yardım aldığı kişileri de unutmaz Mela Muhammed. Kendisine yardım edenlerden biri de Hezo (Kozluk) civarında bir köyde oturan Mîr Xetîp adlı bir Kürt beyidir. Muhacirlerin bir diğer konaklama yeri Mardin dolayları olur. Mardin şehrinin aşağılarında, kayalar arasında barınak yapıp kalan muhacirler, daha sonra Omerîyan Aşireti'nin yerleşik olduğu köylere giderler. Anlaşıldığı kadarıyla Omerîler, muhacirlere iyi davranırlar. Ancak olumsuzluklar, Mela Muhammed'in yakasını bir türlü bırakmaz. Burada iki kardeşi kendisiyle birlikte gitmez, sonra da kaybolurlar. Kardeş acısı melanın kalemine bütün sıcaklığıyla yansır:

*Emma birayêd di min e'yanî
Mabûn nehatin ew nihanî*

*Ew manê di nî(a)v 'eşîrê Kurdan
Navê wan digotin Omeryan*

*Çerxa felekê neda min destûr
Ez jî ji biran ewê kirim dûr**

Mardin'den Antep'e geçen Mela Muhammed ve diğer muhacirler burada da çeşitli sıkıntılar yaşarlar. Örneğin Antep'te mezarlıklarda yatıp kalkarlar. Üstelik Mela Muhammed'in yük yüklediği eşeği, mola vermek için durdukları bir köyde çalınır. Mela Muhammed'in eşeğinin çalınması üzerine yazdığı beyitler, kendisinden yüzyıllar önce bir yolculuğa çıkan Şeyhî'nin "Har-name" adlı eserinde geçen bazı beyitlere

[illegible]

۸
 بودین ز مشین بال نعلی
 کفند الحشون لری نوالی
 نیز کی قبیل انی و اید
 باد کرمی ز همد برانه ای بار
 روزه اوئی ام بام ستار
 قبیل او انانی هفتان
 بار کرم شود و دای قند الی
 بار کرم و دهان بام پان
 دو تنی لوی و اید ایام
 جانور و دایر کرمی و اید
 بدوی و اید و اید و اید
 رومی و اید و اید و اید
 ای بوم سماط فاکس و اید
 قاز و اید و اید و اید
 دایر و اید و اید و اید
 ز بوم استیاج و اید و اید
 چرا و اید و اید و اید

Mela Muhammed'in Divanı.

benzer. Aradaki fark, melanın beyitlerinin Kürtçe olmasıdır. Antep'te yetkililerin kendilerine hiçbir şekilde yardımcı olmamasına beyitlerde kızan Mela Muhammed, karınlarını doyurmak için kapı kapı dolaşan muhacirlere Türkçe küfreden ahaliyi de yerer. Melaya göre muhacirlerin Kürt olması da kendileri için bir dezavantajdır bu zorlu günlerde:

*Bi şev gûnd û miheleyên di şehran
Zarînî dikirn ji bona yek nan*

Wan jî ku digotin bi Tirkî:
 “Yoqdur aya, ey xebîs Kurdî”

[illegible]

Türkçe varak.

Melanın anlatımına göre, muhacirler trenlere bindirilerek Antep'ten uzaklaştırılır. Muhacirlerin sonraki konağı Halfeti yakınlarındaki Rumkale civarı olur. Mevsim yazdır. Mela burada da sıcaklıktan yakınır. Muhacirlerin çoğu dönüş yolunda yaşamını yitirirler. Bir süre Siverek'te kalan Muhacirler, orada Rusların Van bölgesinden geri çekildiğini duyunca, Zilan'a dönmeye kara verirler. Metinlere göre, bu muhaceretin tarihi 1917 ya da 1918 yıllarıdır. Mela, muhaceretinin sonlarında bir de Türkçe bir gazel yazar. Burada melanın çok dilli bir edip olduğunu söyleyebiliriz. Bu Türkçe gazelde de melanın kaybolan kardeşlerine duyduğu özlem vardır:

1. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle Zilan'daki köyüne dönen mela, köylülerin defli zurnalı merasimiyle karşılaşır. Mutasavvıf olan mela, zurna sesinin "haram" olduğunu belirterek köylülere karşı çıkar. Mela köye döndüğünde 25 yaşındadır. Yıllar birbirini kovalar. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, kardeşi İbrahim melanın köyü olan Bonizî'ye muhtar olur. Ağrı İsyanı'nın başlamasıyla birlikte, çevre köylerdeki erkekler isyana katılırlar. Mela bu yıllarda imamlık yapmaktadır. Ağrı İsyanı'nın bastırılmasıyla birlikte, direnişçiler Zilan bölgesine sığınır. Burada da barınamayan direnişçiler daha sonra İran'a kaçarlar.

*Nar-i firqatde derûnem cigerim êtti kebab
Bilmem ez ehvalimi işim olur daîm (h)xirab*

*Mîslî bülbül ahzar itsem heman haqqım gerek
Süyluyorsam şeb û rozan axir olur na sevab*

*Gurbet elinde gezsem kimse dêmez merheba
Başım oldî felaket nefsim buldum 'etab*

*Ey birader terk êttin qardaşini heqqin degil
Çerxa felek yok wefasî gun be gun êder 'etab*

Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle Zilan'daki köyüne dönen mela, köylülerin defli zurnalı merasimiyle karşılaşır. Mutasavvıf olan mela, zurna sesinin "haram" olduğunu belirterek köylülere karşı çıkar. Mela köye döndüğünde 25 yaşındadır. Yıllar birbirini kovalar. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, kardeşi İbrahim melanın köyü olan Bonizî'ye muhtar olur. Ağrı İsyanı'nın başlamasıyla birlikte, çevre köylerdeki erkekler isyana katılırlar. Mela bu yıllarda imamlık yapmaktadır. Ağrı İsyanı'nın bastırılmasıyla birlikte, direnişçiler Zilan bölgesine sığınır. Burada da barınamayan direnişçiler daha sonra İran'a

kaçarlar. 1930 yılının Temmuz ayında, Albay Derviş Bey komutasındaki 15. Seyyar Jandarma Alayı Zilan bölgesine girer. Yarı resmi rakamlara göre on beş bin sivil kısa bir süre zarfında muhtelif vadilere toplatılarak katledilir. Melanın köyü olan Bonizî, Birhan ve Mılk adlı köylerin sakinleri, Mılk Köyü'nde bir vadiye toplatılarak katledilir. Muhtar olan kardeşi İbrahim ve akrabaları da bu katledilenler arasındadır. Mela cefa ve acı dolu bir ömrün sonunda 1938 yılında köyünde vefat eder.

Ağır süreçlerden geçen Kürt dilini geliştirme olanağı bulmasa da, Kürt dilini "koruma" misyonunu yerine getiren ve Klasik Kürt Edebiyatı'nı günümüze kadar geleneksel bir şekilde ulaştırabilen Kürt medreselerinin yetiştirdiği ediplerden biri de Mela Muhammed'dir. Ailesinin anlattıklarına göre melaya ait daha birçok eser, muhtelif zamanlarda akrabalar tarafından yöre imamlarına verilir.

Kürt edebiyatı ve tarihi yazımının gün geçtikçe önem kazandığı bu günlerde, Nakşibendiliğin Halidi öğretisine tabi olan Kürt medrese geleneğinin belki de son temsilcilerinden olan Mela Muhammed'e ait muhacereti konu edinen bu Kürtçe elyazması önemli bir kaynak niteliğindedir. ●

DİPNOTLAR

- 1 Alaylar vardı biz aşiretlerden/Zabitler bizdendi rütbeli ve sahib-i nişan/ Abdulhamit padişah ve Sultan/Bizi kendisine asker yaptı o can/Bilgili mulazım ve çavuşlar/Bilcumle vardı bizden binuçar
- 2 Onun ismi ki Muammed Reşad/Rutbe verirdi Kurtler için/Sefer ilanını o

beyan etti/Savaşını kâfirlere ayan etti.

- 3 Ben Serhatlı, vilayetim Van/Bir paşa vardı Kurtlerin emiri/Alayın başıydı o paşa/ İsmiydi Hüseyin paşa.
- 4 Orada kalmak için iki gece olarak karar kıldık/Ihtiyar da bunun bizden bir defasında iki koyun aldı.
- 5 Köyün muhtarı Huseynê Yusif/Bir ekmek için ediyordu ta'asif.

- 6 Ama kardeşlerim ki aşikâr/Kaldılar gelmediler onlar saklandılar/Onlar Kurt aşiretlerinin arasında kaldılar/ Onlara(aşiretlere) Omeriyan diyordular/ Feleğin çarkı bana izin vermedi/Beni onlardan ırak (uzak) eyledi.
- 7 Akşamları şehirlerin mahallelerinde ve köylerde/Bir ekmek için feryat ediyordu onlar/Onlarda Türkçe diyorlardı/"yoktur size ey pis Kurtler".